

14. Strauchs agenten in het R-Netz

In hoofdstuk 12 werd aandacht besteed aan agenten van het R-Netz, het Duitse stay behind-netwerk. Ook Strauchs agenten werden daarin opgenomen.

Joop Hakkaart

J.W.A. (Joop) Hakkaart, sinds 1935 lid van de NSB, was in 1941 werkzaam bij de kleermakerij van zijn vader in Amsterdam.¹ In de tweede helft van 1941 kwam hij via Dijkstra en Parlevliet in contact met Strauch.² Deze stuurde hem in november door naar Stein van Ii die hem overgaf aan Japs alias Schultz in de Cornelis Jolstraat te 's-Gravenhage. Daar kreeg Hakkaart seinles van Schulz en Cleff; ook ene Rode heeft hem enkele lessen gegeven. In die tijd kreeg hij een salaris van 70 gulden per week. Zes à zeven weken later maakte hij de cursus af. In december 1941 werd hij als marconist geplaatst aan boord van de IJmuiden 107 (de Johanna) van rederij Parlevliet; drie maanden later werd dat de IJmuiden 224, een Deense kotter. In april 1942 kreeg hij ontslag; alleen de ervaren zeelieden bleven in dienst.

Tijdens de cursus had hij geen medecursisten ontmoet, maar in de loop der tijd was hij erachter gekomen wie die cursus ook gevolgd hadden. Hij noemde de namen van zijn broer Willy, Van Es, Van Eijk alias Bechteld, Van Woerkom, Piet Schipper, Van den Oever, Wezelman met zijn twee zoons, Jan Goeman, Kees of Hans de Bruin, Kees van Rijn, Theo van der Pluym en Van 't Hoof.

In mei/juli 1942 kreeg Joop Hakkaart in gezelschap van Kees van Es, Charly van Woerkom, Theo van der Pluym en Leenhoven van Strauch te horen dat ze in opleiding zouden worden genomen voor landdienst. Oberleutnant zur See Erich Bücking alias Becker van I Marine Ast Niederlande maakte duidelijk dat de keuze eenvoudig was: landdienst of naar de arbeidsinzet in Duitsland. Ze zouden een zender in huis krijgen tegen een salaris van 300 gulden per maand. Leenhoven moest te Zierikzee in Zeeland gaan wonen, Joop Hakkaart in Noord-Holland, Van Es in Friesland, Van Woerkom in Groningen en Van der Pluym in Hoek van Holland, terwijl Kees van Eijk in Apeldoorn kon blijven wonen.³ Volgens Joop Hakkaart hadden Van Eijk, Van Es en Van Woerkom daarna daadwerkelijk een zender in huis. Zelf vertrok hij naar Den Helder, waar hij in de Violenstraat een kamer huurde en waar Zebralla hem een zender bracht. Omdat hij op een gegeven moment een Duitse officier daar vertelde over zijn opdracht, kreeg hij problemen. Die opdracht aan de R-Netz-agenten toen was feitelijk afwachten; volgens Joop kregen ze pas na de invasie van Frankrijk in juni 1944 te horen dat ze, indien 'bezet' door de geallieerden, berichten moesten gaan verzenden naar Hilversum. Na tien dagen arrest werd hij naar 's-Gravenhage gebracht, waar hij door Major Malten (een alias van Mercker) met de dood werd bedreigd indien hij nog eens met iemand over zijn werk sprak. Toch kreeg hij in november 1942 alsnog ontslag en hij verhuisde naar Amsterdam. Begin augustus 1943 werd hij via Stein opnieuw gerekruteerd.⁴ De 19^e augustus verhuisde hij met zijn vrouw, hij was in oktober 1942 getrouwd, naar Vught en ging weer een aantal weken lessen volgen bij Cleff, ditmaal in de Parkstraat te Utrecht. Van Rittmeister Doktor Walter Köhler alias Doktor Schneider van I Heer Ast Niederlande kreeg hij les in de herkenning van geallieerde legeronderdelen enzovoorts. Vanuit Vught heeft hij niet uitgezonden, maar na zijn verhuizing op 23 november naar Woerden werd daar door Obergefreiter Wächter meteen een zendontvanger geïnstalleerd.⁵

Hij moest twee keer in de week draadloos contact tot stand brengen. Een jaar later, in augustus of september 1944, kreeg hij bericht van Köhler dat deze een andere werkkring had gekregen en Joop moest naar de Parkstraat komen; daar werd hij door Münch aan de nieuwe chef voorgesteld, Hauptmann C.H. Koberg alias Komer, commandant van de nieuw gevormde FAT 134. Van Cleff kreeg hij toen ook een nieuwe code, gebaseerd op de 31 lettercodezin 'Kein Meister ist vom Himmel gefallen.'; ook kreeg hij een op batterijen werkende zendontvanger in huis. Joop Hakkaart stond bij de FAT geregistreerd onder de codenaam Wim en ontving maandelijks 300 gulden.⁶ Hij beweerde dat hij begin februari 1945 bevel had

---

¹ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 2-7-1946, verhoor J.W.A. Hakkaart.\ AMJ CABR, J.W.A. Hakkaart. PV dd 5-5-1946, verhoren T.D. Uitermark en J. Koopman.

² NA BNV, 2741. BNV-onderzoekingsrapport inzake J.W.A. Hakkaart dd 19-6-1946.

³ Evert Leenhoven verongelukte in het voorjaar van 1943 met de IJmuiden 222. Het is niet duidelijk of een ander als stay-behind agent in Yerseke werd aangewezen. AMJ CABR, J.A. Dijkstra. BNV-onderzoekingsrapport inzake Van Woerkom, ongedateerd [april 1946].

⁴ NA BNV, 2741. PV, ongedateerd [eind maart 1946], verhoor T.D. Uitermark.

⁵ De antenne was dertig meter lang. Het apparaat zat in een koffertje van 25 bij 20 en 5 à 6 cm diep. Hakkaarts vrouw vermeldde een uittrekbare seinsleutel, drie ingebouwde lampjes en aan de bovenzijde een doorslagmeter. Ondanks de Engelstalige opschriften lijkt de omschrijving nog het meest van toepassing te zijn op een variant in de Duitse SE 109-serie (of SE 100-serie).

⁶ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.\ Archief Kluiters. Kopie R-Netz-Funkverbindingen, ongedateerd.\ AMJ CABR, J.W.A. Hakkaart. PV dd 5-5-1946, verhoor J. Koopman.

gekregen geen verbinding met Hilversum te maken, omdat de ‘zaak verraden was.’ Diezelfde maand leverde hij zijn zendontvanger in bij Buis, een ordonnans van Koberg. Dat betekende volgens hem het einde van zijn werkzaamheden als R-Netz-agent. Volgens een collega-agent was Hakkaart echter naar de FAT gekomen om zijn toestel te laten repareren.⁷ In plaats van februari lijkt begin april een juister tijdstip te zijn. Volgens zijn vrouw kreeg Joop via zijn zendcontact opdracht op 2 april 1945 in de Parkstraat te verschijnen. Hij gaf daar gevolg aan en het resultaat was dat hij tegen half twaalf ’s nachts terugkwam in het gezelschap van Koberg. Ze pakten een en ander in en werden per auto met aanhanger naar de Pieter Bothlaan in Amersfoort gebracht.. Uit deze stad lukte het niet meer een draadloze verbinding op te bouwen. ‘Twee dagen voor de capitulatie hebben de moffen het toestel weggehaald, waarna mijn man aan zijn lot is overgelaten.’ Hij had toen in totaal ongeveer 11.000 gulden voor zijn Abwehr-activiteiten ontvangen. In mei kwam hij in contact met het Canadese leger en het gevolg was dat hij daar op 17 juni officieel als tolk bij werd ingedeeld. Die functie vervulde hij tot zijn arrestatie op 12 januari 1946. Op 12 juni 1948 werd Joop Hakkaart tot tien jaar gevangenisstraf veroordeeld.

Kees van Es

Via Dijkstra in contact gebracht met Strauch volgde C.Th.H. (Kees) van Es, na daarvoor een tijdje als chauffeur werkzaam te zijn geweest voor de Wehrmacht in Frankrijk, bij Zebralla een seincursus.⁸ Hij was vanaf de oprichting van de NSB tot 1943 lid van die organisatie. Samen met Willy Hakkaart leerde hij in de periode half november 1941 tot eind maart 1942 seinen, al was hij die kunst reeds machtig. Op 1 april 1941 werd hij als marconist geplaatst aan boord van de IJmuiden 224; hij wisselde daar om de week met Leenhoven. Daarna volgden plaatsingen op diverse andere schepen.

Na de opheffing van Strauchs Außenstelle kwam Kees van Es als agent onder Köhler te ressorteren. In de Parkstraat te Utrecht volgde hij zo’n twee maanden lang onderricht in coderen en in het herkennen van legeronderdelen enzovoorts. Het was de bedoeling dat hij als R-Netz-agent in het noorden zou worden ingezet. In april 1944 had Köhler een woning voor hem gevonden in de Aagje Dekenlaan in Leeuwarden. Zebralla installeerde daar toen een zender. Het is mogelijk dat Zebralla het apparaat daar al eerder had geïnstalleerd. ‘In dit pand had gewoond een zekere van Zutfen, die eveneens agent voor hun was en ook een zender in huis had. Ik kon in dit pand trekken doordat voornoemde van Zutfen in actieven dienst trad van de S.S. De zender van van Zutfen kon door mij worden overgenomen.’⁹ Tot zijn toetreden tot de SS had Van Zutfen daar als verslaggever voor de *Leeuwarder Courant* gewerkt.¹⁰

Ter camouflage ging Kees van Es bij de distributiedienst werken. Eens per week moest hij een proefuitzending naar Hilversum en Keulen verzorgen; de laatste stad viel echter al spoedig af. Van Es ressorteerde toen met de codenaam Paulus onder FAT 134 van Köhler.¹¹ Hij werd ook nog door de Sicherheitsdienst benaderd met de vraag of hij stay-behind agent in hun I-Netz, de SD-variant van het R-Netz, wilde worden; dit ging echter niet door, omdat hij niet voor twee diensten tegelijk mocht werken.¹²

In december 1944 kreeg hij een zendontvanger op batterijen, maar op 14 april 1945, één dag voor de bevrijding van Leeuwarden, gooide hij naar eigen zeggen alle apparatuur het water in. Op 16 april werd hij gearresteerd, abusievelijk vrijgelaten, maar op 30 mei opnieuw gearresteerd. Kees van Es werd op 8 april 1948 veroordeeld tot een verblijf van zeven jaar in een rijkswerkinrichting.

Charly van Woerkom

Volgens Van Woerkom begon hij eind 1941 met een cursus seinen in de Cornelis Jolstraat te ’s-Gravenhage onder leiding van Japs alias Schultz en Zebralla; die werd voltooid in februari 1942.¹³ Eind 1942, begin 1943 kreeg hij naar eigen zeggen nog eens twee maanden seinles. Eerdergenoemde seininstructeur Cleff vermeldde een agent Adriaan in 1941 les te hebben gegeven.¹⁴ Hij omschreef Van Woerkom als een ‘bedorven type, steeds als dandy gekleed en te beroerd om te werken. Een echte scharrelaar die ook op de zwarte markt zeer goed thuis was. Het was een uitstekend radio-telegrafist, een der snelsten in het seinen en opnemen.’ De Abwehr probeerde hem op te nemen in het R-Netz, maar zijn gedrag

⁷ NA BNV, 2575. BNV-ondervragingsrapport inzake J. Dekeling dd 14-5-1946.

⁸ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 2-7-1946, verhoor Van Es.

⁹ AMJ CABR, C.Th.H. van Es. PV dd 12-12-1946, verhoor Van Es.

¹⁰ NARA RG226 E119A B37 F1024. TIR no R048/1 inzake G. Zebralla dd 28-8-1945.

¹¹ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

¹² Hij kreeg daartoe nog kristallen voor andere frequenties.

¹³ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. BNV-ondervragingsrapport inzake Van Woerkom, ongedateerd [april 1946].

¹⁴ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

maakte hem daar ongeschikt voor.¹⁵ Van Woerkom werd in juni/juli 1943 ontslagen.¹⁶ Hij woonde later in Bergen, daarna in Amsterdam en Rotterdam; omstreeks januari 1945 vertrok hij naar Leiden.¹⁷ Op 22 juli 1947 werd Charly van Woerkom tot vijf jaar gevangenisstraf veroordeeld.

Cor van Eijk

Cornelis van Eijk, een stuurman van de grote vaart, woonde in Apeldoorn en kreeg na juli 1943 een zender in huis.¹⁸ In het overzicht van de R-Netz-Funkverbindingen van Abwehr I wordt voor Apeldoorn de codenaam Bechtel genoemd, een agent die onder FAT 134 ressorteerde.¹⁹ Volgens wachtmeester 1 bij de Rijkspolitie in het ressort Arnhem L.W. Hofstraat²⁰, verbalisant van Cleffs verhoor in januari 1948, was Bechtel identiek aan Van Eijk. Cleff kende hem enkel onder de naam Bechtel en hij vertelde dat Bechtel na Dolle Dinsdag op het bureau in Utrecht kwam en mededeelde niet langer mee te werken; zijn zendontvanger had hij al met een moker kapotgeslagen. Köhler nam het hem niet kwalijk en waarschijnlijk heeft Zebralla de vernielde set opgehaald, waarna de zaak gesloten was. Over Van Eijks stationering heerst enige onduidelijkheid, want volgens Zebralla woonde Van Eijk in een klein huisje vijf kilometer ten noorden van Heino, in de buurt van de weg tussen Zwolle en Deventer.

Willy Hakkaart

Joop Hakkaarts broer, W.H.J. (Willy) Hakkaart alias Beck, kwam in het lege bovengedeelte van Edzards woning aan de Lonbar Petriiaan in Overveen wonen.²¹ Dat was in februari 1943 gebeurd op verzoek van Strauch. Daar werd een zendontvanger geïnstalleerd, maar die situatie heeft niet lang bestaan. 'Deze zender had tot doel de verbinding te onderhouden met de dienststelle in Hilversum bij een eventuele landing van de Engelsen, welke die dagen gevreesd werd en dan alle andere verbindingen verbroken zouden zijn.'²² Voordien had Willy in een huis gewoond aan de Middenduinendaalscheweg in Bloemendaal.²³ Na een verblijf van enkele dagen in Overveen keerde hij begin april 1943 weer terug naar dit huis.²⁴ In juni/juli 1943 kon hij zich conform zijn bestemming te Assen vestigen.

Willy Hakkaart zou voorjaar 1943 nog vertrokken zijn om een zender op te stellen in de omgeving van Bergen in Noord-Holland.²⁵ Op grond van Cleffs verhoor zou kunnen worden gesteld dat W.H.J. Hakkaart met de codenaam Beck in Groningen zat. Het bleek dus Assen te zijn. Omstreeks Kerstmis 1944 zou hij onder auspiciën van FAT 134 als parachutist met een vliegtuig vanaf vliegveld Rhein-Main bij Frankfurt am Main²⁶ met een zendontvanger en levensmiddelen boven de omgeving van Breda worden gedropt. Door omstandigheden werd die datum verschoven naar 20-28 januari. Cleff: 'Het vliegtuig is echter nimmer teruggekeerd en ook van Beck hebben wij nimmer meer iets vernomen [...].'²⁷ Volgens Hakkaarts vrouw vertrok hij op 17 of 18 september 1944 en heeft zij hem daarna niet meer teruggezien; midden januari 1945 zou zij voor het laatst een brief van hem hebben ontvangen.²⁷

Volgens Joppe werd ene Hendrik van Doorn in september 1941 ingezet als agent.²⁸ Eind 1941 nam hij ontslag, omdat hij bang was op zee. Hij zou daarna in Frankrijk te werk zijn gesteld.

---

¹⁵ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

¹⁶ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 7-6-1946, verhoor Joppe.

¹⁷ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. BNV-onderzoekingsrapport inzake Van Woerkom, ongedateerd [april 1946].

¹⁸ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 7-6-1946, verhoor Joppe.

¹⁹ Archief Kluiters. Kopie R-Netz-Funkverbindingen, ongedateerd.

²⁰ Eind mei 1970 vertrok Hofstraat bij de BVD.

²¹ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 25-7-1947, verhoren M. Moonen en Edzard.

²² AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 10-5-1947, verhoor Strauch.

²³ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 26-7-1946, verhoor Edzard.

²⁴ Na zijn huwelijk in 1941 ging W.H.J. Hakkaart in de Prins Bernhardstraat te Noordwijk wonen; hij verhuisde van daar naar Bloemendaal (volgens zijn vrouw tot 20-1-1943 in Noordwijk) en later naar Assen. AMJ CABR, M.A. IJpenburg.

²⁵ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 7-6-1946, verhoor Joppe.

²⁶ NA BNV, 3054. BNV-PV inzake Niemeier dd 22-5-1946 met bijlage.

²⁷ AMJ CABR, M.A. IJpenburg.

²⁸ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 7-6-1946, verhoor Joppe.

Van Egmond

Een enigszins vreemde eend in de bijt was de landrot Willem van Egmond. Hij was in 1933 lid van de NSB geworden; toen zijn financiële situatie niet verbeterde bedankte hij eind 1938.²⁹ In mei 1940 liet hij zich opnieuw inschrijven – hij was toen landbouwer, fruithandelaar en chauffeur³⁰ op het eiland Texel ten noorden van Den Helder – maar het leverde hem geen betere positie op. Dat bedacht Johan Parlevliet, een bloembollenkweker in het Texelse stadje Den Burg, toen zijn broer Leendert, de reder in IJmuiden, informeerde naar geschikte aspirant-agenten.³¹ Johan bracht Willem in contact met Strauch en het resultaat was dat Willem in 1941 door Oberleutnant Bücking als R-Netz-agent voor I Marine werd aangenomen. Volgens Van Egmond heeft hij Bücking toen al gewezen op de omstandigheid dat hij op Texel bekend stond als NSB'er en bij een bezetting van het eiland door de geallieerden zeker zou worden gearresteerd; het leek Bücking niet te deren.

Van eind april 1941 tot eind juli 1941 kreeg Van Egmond onder de schuilnaam Gilbert een seinopleiding van Zebralla en Cleff in de Alexanderkazerne aan de Van Alkemadeaan te 's-Gravenhage. In die periode kreeg hij een vergoeding van 10 gulden per dag. Nadat Zebralla eind september 1941 een zendontvanger in Van Egmonds woning in De Koog had geïnstalleerd, ging Willem 60 gulden per maand verdienen; dit stond los van de inkomsten uit zijn werk als opzichter op het vliegveld en als jachtopziener. Zijn agentensalaris werd later tot 150 gulden verhoogd; geld dat hem via Johan Parlevliet bereikte. Hij verzorgde zijn proefuitzendingen wekelijks, later een keer in de twee weken. Op 1 mei 1943 verhuisde hij naar Den Burg en zijn toestel verhuisde mee. In het voorjaar van 1944 kreeg hij bezoek van Kapitanleutnant Karl Conrad alias Doktor Radtke en deze vertelde dat Willem nu onder Conrad viel in plaats van onder Bücking, maar hij bleef onder I Marine ressorteren. Gezien de relatie met Conrad echter is een verbinding met eerdergenoemde Meldekopf van Salscher/Conrad aannemelijk. In de zomer riep Conrad hem naar Utrecht, waar Willem werd gevraagd postduiven te houden. Helmuth Bauer van FAT 134 kreeg opdracht duiven naar Den Helder te brengen, waar Willem ze zou ophalen. Omdat Bauer in juni ziek werd, werd dit verzorgd door Gefreiter Schreiber.³² Volgens Van Egmond heeft hij in totaal acht duiven voor oefenvluchten laten wegvliegen. Tijdens de opstand van de Georgiërs op Texel op 6 april 1945 begroef hij zijn zendontvanger in de duinen. Dit was een op batterijen werkend toestel dat hij eind 1944 had gekregen.³³ Na zijn arrestatie op 7 juni 1945 kon het op zijn aanwijzing worden opgegraven. Van Egmond werd op 21 februari 1949 tot zes jaar gevangenisstraf veroordeeld; bij Koninklijk besluit van 10 juni 1949, nummer 40, werd die straf met een jaar verminderd.

Andere R-Netz-agenten: Folkeringa, Wezelman en Hartlief

Johan Folkeringa behoorde niet tot Strauchs agenten. Hij kwam in augustus/september 1943 in contact met A.B. Meems uit Groningen, een agent van Nest Bremen.³⁴ Meems kende een mogelijkheid om aan de arbeidsinzet in Duitsland te ontkomen. Folkeringa kon op een neutraal schip gaan varen en de positie doorgeven van geallieerde schepen. Hij werd in contact gebracht met Ahrends, een alias van Leutnant zur See Gerhard Addicks die marineverbindingsofficier was tussen Ast Hamburg en het Marine Oberkommando Nordsee, die hem voorstelde in Bremen een seinopleiding te volgen.³⁵ Dit alles geschiedde in het kader van Unternehmen Süd.³⁶ Hij meldde zich in hotel Columbus in Bremen bij Erich Luers (alias Becker), een instructeur van Nest Bremen. Op het kantoor van de Nest, waar Hauptmann J.W. Bischoff Leiter I was, werd Folkeringa voorgesteld aan Doktor Otto en Lindemann, een alias van Gustav Langner.³⁷ Van Otto kreeg hij praktisch onderricht en van Lindemann les in codes en seinen. Drie weken werd hem les gegeven in het gebruik van een ultrakorte-

²⁹ AMJ CABR, W. van Egmond. PV dd 6-7-1946, verhoor Van Egmond.

³⁰ AMJ CABR, W. van Egmond. Staat van inlichtingen dd 10-7-1946.

³¹ AMJ CABR, W. van Egmond. PV dd 25-9-1948, verhoor Van Egmond.

³² AMJ CABR, W. van Egmond. PV dd 17-2-1946, verhoor Bauer.

³³ AMJ CABR, W. van Egmond. Arrest report dd 7-6-1945.

³⁴ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 9-7-1946, verhoor Folkeringa.

³⁵ Addicks, voorheen directeur van het Departement voor telegrafie en codes van de Norddeutsche Lloyd Line, werd op 20-9-1940 bij I M van Nest Bremen geplaatst. Daar verwerkte hij binnengekomen rapporten tot inlichtingenrapporten. In 1942 begon hij in bezet gebied ook zeelieden te werven om als V-man aan boord van neutrale schepen gegevens te verzamelen. Op 27-3-1944 werd hij marineverbindingsofficier tussen Ast Hamburg en het Marine Oberkommando Nordsee. SOMA AA 1312, Ondervragingsrapport dd 23-5-1945 inzake Addicks.

³⁶ SOMA AA 1312. Memorandum inzake Addicks dd 12-5-1945.

³⁷ In april-juli 1944 gaven zij ook E.R. Génué een seinopleiding. SOMA AA 1312. Rapport inzake Génué, ongedateerd. Ook R-Netz-agent J.J. De Smedt kreeg codeles van Langner in het Seevag-gebouw te Bremen. NA BNV, 2786. Afschrift resumé verhoor van J.J. De Smedt dd 12-7-1945.

golf-zender. In afwachting van een plaatsing op de grote vaart (hoogstwaarschijnlijk is dat ook nooit de bedoeling van de Duitsers geweest) vertelde Addicks hem vervolgens dat hij op een visserslogger uit Delfzijl zou worden geplaatst. Samen met Lührs spanden ze aan boord van de Scheveningen 95 een antenne. De zender en code moesten voor elke reis opgehaald worden bij Ebert, chef van de Dienststelle te Delfzijl, en na terugkomst daar ook weer worden ingeleverd.³⁸ Dat gebeurde in de periode april-augustus 1944.³⁹

Folkeringa's opdracht hield in dat hij bij een eventuele invasie moest doorseinen dat bijvoorbeeld een klein of groot troepenverband wasesignaleerd. Deze opdracht was gegeven in het kader van Unternehmen Süd waar Addicks eind maart 1944 bij ingeschakeld was.⁴⁰ Deze operatie behelsde het gebruik van civiele schepen uit Delfzijl als voorpost om in een vroeg stadium te kunnen waarschuwen voor een komende invasie. Het plan was daar zo'n dertig vissersschepen voor te gebruiken en de Scheveningen 95 was daar één van.⁴¹ Met zijn aanwezigheid aan boord verdiende Folkeringa 500 gulden per maand plus een hoeveelheid vis. In november 1944 kreeg hij van Addicks opdracht een vervolgcursus in Bremen te volgen. Hij leerde daar gedurende enkele weken coderen, waarna hij een code en een zender meekreeg. Dat (gelijkspannings-)apparaat installeerde hij thuis in Groningen om na een 'bezetting' van zijn woonplaats berichten te verzenden over troepensterkte enzovoorts. Van Addicks ontving hij daarvoor telkens de benodigde batterijen en tevens tot april 1945 de 500 gulden. In februari 1945 werd Folkeringa voor zeven weken naar een spionageschool in Kiel gestuurd: 'Daar kreeg ik een volmaakte opleiding in codes, zenden enz.' Dat hield onder meer in de herkenning van onderdelen, rangen en onderscheidingstekens bij leger, luchtmacht en marine.⁴² Begin april keerde hij terug om als stay-behind agent te gaan fungeren.⁴³ Bij zijn arrestatie op 21 april 1945 gaf hij zijn zendontvanger aan de Canadese Field Security. De verbalisanten merkten in 1946 op dat Folkeringa door zijn ouders 'zeer strak was gehouden' en het stond voor hen vast dat geld 'wel een der grootste motieven' is geweest om voor de Abwehr te werken.

In het kader van Unternehmen Süd werd volgens Addicks in april 1944 de eerste marconist aangenomen (Folkeringa), de tweede in mei (Harme Wezelman) en een derde in juni (Roelof Hartlief); het bleek een weinig bevredigende operatie te zijn geweest.⁴⁴ Hartlief voer van juni tot augustus 1944 aan boord van de trailer Zoutkamp 68, maar omdat hij niet goed functioneerde, werd hij door Addicks weggestuurd.⁴⁵ De Scheveningen 65 met Wezelman ging eind maart, begin april 1945 verloren.⁴⁶

De vissers wilden niet meewerken en na een waarschuwing over de BBC in augustus 1944 wilde vrijwel niemand nog uitvaren. Addicks en Bischoff verbleven in april 1945 in Luers' woning in Edewicht. Na de verovering van dit stadje door de Canadezen werd Addicks aangesteld als tijdelijk burgemeester met Bischoff als zijn assistent. Ze lieten echter hun Soldbuch zien en vroegen te worden gearresteerd. Volgens Addicks' ondervrager captain H.R. Macalister was Addicks in essentie een koopvaardij-officier die de Abwehr belachelijk vond en het werk niet serieus nam. Macalister hoopte dat de puzzel dankzij Addicks' intieme kennis van I Marine kon worden opgelost.

Nog even terugkomend op Harme Wezelman: zijn CABR-dossier bevatte weinig informatie. Wel zat er een verklaring in die licht werpt op een mogelijke relatie met Vader, een onder *Van Woerkom* 'Strauchs vissersvloot' vermelde medewerker van Strauch. In het dossier van Harmes broer Okke zat een verhoor waarin Okke wist te vertellen dat Harme omstreeks begin 1943 met een seincursus bij Cleff was begonnen.⁴⁷ Enkele weken later kwam Okke ook op die cursus welke eerst in 's-Gravenhage⁴⁸ werd gegeven; nadat Cleff naar Wassenaar was verhuisd, kregen ze in diens woning

³⁸ Deze Dienststelle was mogelijk een Außenstelle van Ast Wilhelmshaven. Volgens de betrokken reder was Leutnant Knepper van deze Ast hierbij betrokken. AMJ CABR J.A. Dijkstra. PV dd 15-7-1946, verhoor S.P. Vrolijk.

³⁹ SOMA AA 1312. Memorandum inzake Addicks dd 12-5-1945.

⁴⁰ SOMA AA 1312? Ondervragingsrapport inzake Addicks dd 23-5-1945.

⁴¹ Vanuit Esbjerg werden de operatie-onderdelen Nord en West geleid.

⁴² 'Seehof' was vlak bij Kiel gesitueerd, waar Folkeringa en Kuiper, zijn laatste twee V-mannen, heen werden gestuurd. SOMA AA 1312. Memorandum inzake Addicks dd 12-5-1945.

⁴³ Volgens Addicks werd Folkeringa tegen het einde van maart 1945 in Groningen geïnstalleerd. Kuiper werd na zijn opleiding naar Groningen gestuurd, maar omdat deze stad enkele dagen later werd bevrijd, kon hij niet meer worden geïnstalleerd en worden voorzien van zijn code en zendschema.

⁴⁴ SOMA AA 1312. Memorandum inzake Addicks 12-5-1945.

⁴⁵ SOMA AA 1312. Ondervragingsrapport inzake Addicks dd 23-5-1945.

⁴⁶ S.P. Vrolijk, directeur van de rederij Frans Vrolijk, verklaarde dat de Scheveningen 65 met Wezelman op 24-3-1945 was uitgevaren. AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 15-7-1946, verhoor S.P. Vrolijk.

⁴⁷ AMJ CABR, O. Wezelman. PV dd 18-6-1946, verhoor O. Wezelman.

⁴⁸ Volgens O. Wezelman werd de cursus gegeven in een pand aan de Parklaan en daarna te Wassenaar. AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 1-7-1946, verhoor O. Wezelman. In een eerder verhoor vertelde hij dat hij met Harme les van Cleff had gekregen in diens woning te Wassenaar; daarna

lessen van een uur per dag. Okke ontving in die tijd 300 gulden per maand. Toen hij naar eigen zeggen in de gaten kreeg een agentenopleiding te volgen, ging hij minder goed zijn best doen om de cursus uiteindelijk niet af te maken, dit in tegenstelling tot zijn broer Harme. Na het einde van de cursus, ongeveer juli 1943, voer Okke op de kotter IJmuiden 245 onder schipper Axel Lausen, maar er was geen zender aan boord. Ook daarna heeft hij niet als marconist gewerkt.⁴⁹ Vader bleef hem echter vragen om agent te worden. Okkes vrouw vertelde: ‘Toen mijn man weigerde, stelde hij [Vader] voor om het dan op zoo’n manier te doen, dat de buitenwereld er niets van te weten kwam. Mijn man zou dan opgehaald worden door een overvalwagen en zijn vrouw zou ook weggehaald worden en zijn meubilair zou verbeurd verklaard worden. Voor de buitenwereld gaf het dan de schijn, dat hij juist contra was.’⁵⁰

Vercauteren en De Kok

De Belg R.R. Vercauteren kwam via zijn broer Norbert, lid van het Algemeen Vlaams Nationaal Jeugdverbond, in contact met Leon Van Cayzele in Antwerpen.⁵¹ Roel Vercauteren kreeg van hem een adres aan de Quinten Matseislei, waar hij zich zou kunnen melden voor een opleiding als marconist bij de Duitse koopvaardij. Daar werd onder leiding van onderofficier Mölders een cursus gegeven. Zijn mede-cursisten waren de Antwerpenaren Heine, Guelick (Gülick?), Spies en Willems. In dit pand, behorend tot I Marine in Antwerpen, was ook de Duitser Tampen, een alias van Alfred Leidig, aanwezig. De cursus was in april 1941 afgelopen en Vercauteren werd naar huis gestuurd. Eind mei kreeg hij van Leidig bericht dat hij als marconist kon worden geplaatst aan boord van een vistrawler te Lorient. Begin juni vertrok hij en hij werd geplaatst op Le Frédéric Sauvage die voor de Franse kust viste. Kapitein Frans Malbrant en eerste machinist Gaston Orleans waren eveneens uit Antwerpen afkomstig en zij waren als enigen op de hoogte van Vercauteren's missie. Dagelijks moest hij weerberichten zenden naar de Marine Außenstelle in Le Havre (rue de l'Observation); dit heeft hij zo'n vier maanden gedaan. In maart 1942 vertrok hij weer naar Antwerpen. Daar kwam hij via Leidig in contact met de Duitser Thomson (ongetwijfeld G.H. Thomson van Nest Bremen die als Haupt-V-Mann zeer actief was in Antwerpen). Door diens bemiddeling volgde hij een twee en een halve maand durende seincursus in Bremen. Omstreeks mei 1942 vertrok hij weer naar Antwerpen. In december 1942 vertrok hij via Bremen naar Konin in Polen, waar hij in de landbouw werkzaam was. In november 1943 meldde hij zich bij Hauptmann Bischoff van Nest Bremen. Bischoff had in januari 1943 in Saint Jean-de-Luz in Zuid-Frankrijk een Außenstelle van Nest Bremen opgericht, waar hij twee marconisten heen stuurde voor het contact met Bremen.⁵² Leiter was H.F. Grimm.⁵³ In mei 1943 werd radiotechnicus E.W. Luers van Nest Bremen naar deze Außenstelle gestuurd om daar een zender te bedienen die bedoeld was als relaisstation voor berichtenverkeer tussen Madrid en Hamburg.⁵⁴ Dit plan viel in duigen, omdat de zender in Madrid te zwak bleek te zijn om de Außenstelle te bereiken. Het station werd daarna voornamelijk gebruikt voor het trainen van marconisten.

Ene Meems bracht Vercauteren vervolgens in januari 1944 naar Saint Jean-de-Luz. Na tolk bij de Organisation Todt te zijn geweest kwam hij als marconist te werken op de Außenstelle in dat stadje. Na de invasie vluchtte hij en het lukte hem op 1 september Bremen te bereiken.⁵⁵ Na enige tijd werkloos in Leer te hebben gezeten vertrok hij eind oktober naar Luers te Edewicht bij Oldenburg. Daarna maakte hij samen met Meems en Luers enkele reizen naar Groningen, waartoe dat was wist hij niet. Op een van die reizen maakte hij in gezelschap van Luers en Addicks – Vercauteren noemde hem ‘Addex’ – kennis met een bekende van zijn metgezellen, advocaat en procureur mr H.W.M.J. Rademaker aan de Ubbo Emmiussingel. Na de oorlog kon niet worden vastgesteld dat Rademaker, in augustus 1940 lid geworden van de NSB, aan een Ast verbonden was geweest en als agent te beschouwen was. Dat lag voornamelijk aan onvoldoende onderzoek van het BNV en het niet kunnen verhoren van personeel van Ast Hamburg/Nest Bremen. In augustus 1946 had BNV-ondervrager M.W. Wessels geconcludeerd dat Rademaker ‘niet langer van C.I.-interesse’ (contra-inlichtingen) was; er

(..vervolg)
hebben ze nog een week les gekregen in Cleffs woning te Utrecht. AMJ CABR, O. Wezelman. PV dd 18-6-1946, verhoor O. Wezelman.

⁴⁹ AMJ CABR, H. Wezelman. Verklaring dd 3-10-1945 van C. van der Does.

⁵⁰ O. Wezelman werd op 21-7-1945 gearresteerd; op 6-5-1947 werd besloten tot zijn voorwaardelijke buitenvervolginstelling.

⁵¹ AMJ CABR, C.Th.H. van Es. Afschrift PV dd 22-7-1946, verhoor Vercauteren.

⁵² NARA RG263 E A1-87 B3. Liquidation report no 206 A Aussenstellen Bremen dd 5-2-1946. \ Saint Jean-de-Luz was voor marconisten een populair stadje: P.G. Heitzer heeft er ook vertoefd. \ In de periode november 1942 – voorjaar 1944 verbleef daar ook Ernest Vogt van Abwehr II, naar eigen zeggen als waarnemer van militaire bewegingen en gebeurtenissen, het observeren van Fransen die daarvandaan Spanje trachtten te bereiken en het verlenen van hulp aan Duitsers inzake reisdocumenten. NA BNV, 2419. Vertaald rapport inzake E. Vogt dd 10-7-1945.

⁵³ Hans Grimm werd in mei 1944 opgevolgd door Werner Roepke, voormalig hoofd registratie van Nest Bremen.

⁵⁴ NARA RG226 E119A B41 F1155. Interrogation report no 0732/3212/1 inzake E.W. Luers dd 13-7-1945. In oktober 1943 keerde Luers terug naar Bremen.

⁵⁵ De Außenstelle werd na de invasie naar Bilbao in Noord-Spanje verplaatst, maar de daarheen gestuurde marconist werd niet geaccepteerd door KO Spanië. SOMA AA 1312. Memorandum inzake Bischoff, ongedateerd.

waren latere BNV-onderzoeken die evenmin voldoende ingingen op de Abwehr-connecties.⁵⁶ Ongeveer midden februari 1945 kreeg Vercauteren opdracht van Bischoff naar Leeuwarden te reizen, waar hij een agent voor het R-Netz moest opleiden.

Omstreeks november 1944 leverde Jan van Tuinen, voorheen conciërge-laborant bij de Gezondheidsdienst te Leeuwarden, clandestien boter aan Rademaker.⁵⁷ Bij Rademaker thuis ontmoette hij Meems die bij hem informeerde naar personen 'die voor stuurman of marconist van de groote vaart konden optreden en om na de oorlog te varen op een logger.' Van Tuinen die om zijn radio te mogen behouden op 1 april 1944 lid van de NSB was geworden⁵⁸, kende via een avond van Vreugde en Arbeid opperwachtmeester van politie te Leeuwarden Jan de Kok, voorheen tweede stuurman grote handelsvaart bij de nv Rotterdamsche Lloyd, die begin januari 1942 lid van de NSB was geworden.⁵⁹ De Kok kreeg nog in december bezoek van Van Tuinen en Meems. Volgens De Kok stelde Meems zich voor als Dikkert en liep hij niet mank.⁶⁰ Daardoor staat vast dat hier sprake was van Albert Meems. 'Laatstgenoemde sprak mij [De Kok] toen over een radiozendapparaat en vroeg mij, of ik dit zou kunnen bedienen. Hij wilde dan dit zendtoestel te mijnen huize plaatsen en nadat ik daarvoor geoefend was, wilde hij mij opdragen, berichten, welke zeevissersvaartuigen uitzonden, over hunne besomming (vischvangst), in code door te seinen naar Duitsland. Later bezocht Van Tuinen voornoemd mij andermaal. Toen was hij in gezelschap van zekeren Rademakers uit Groningen. Ook deze sprak mij over een radio zendtoestel, doch zeide, dat ik later wel instructies zou krijgen.'⁶¹ Bij Rademaker trof Vercauteren Jan van Tuinen aan die hem samen met Meems naar Jan de Kok in de P.C. Hoofstraat te Leeuwarden bracht; volgens De Kok ontmoette hij Vercauteren in de eerste week van februari.⁶² Vercauteren (alias Frits Vervliet⁶³) had een zendontvanger meegebracht die voor De Kok was bestemd; hij werd omstreeks 20 februari op de zolder geïnstalleerd. Koks opleiding duurde ongeveer vijf weken: 'Ik heb hem hoofdzakelijk de codes geleerd, terwijl wij het seinen zelve bijna niet hebben beoefend.' Dat laatste was feitelijk ook niet echt nodig: De Kok was immers stuurman-marconist van beroep. Zijn codenaam is waarschijnlijk Loewe geweest.⁶⁴ Begin maart reisde Vercauteren nog eenmaal via Groningen naar Bremen om batterijen te halen. De maand erop werd hij ziek, waardoor hij De Kok niet verder kon opleiden. Omstreeks 10 april brachten Bischoff en Luers hem nog een bezoek om hem uit te nodigen met hen mee naar Duitsland te gaan. Hij weigerde. Vercauteren werd op 23 juli 1945 gearresteerd en omdat het naar hem ingestelde onderzoek had uitgewezen dat hij zich in Nederland niet aan strafbare handelingen had schuldig gemaakt, werd op 28 oktober 1947 besloten tot zijn invrijheidstelling; hij werd op die datum overgedragen aan de Belgische autoriteiten.⁶⁵

De Kok heeft zijn zendontvanger in koffer naar eigen zeggen 'nooit gebruikt of bediend en heb ik dit in April of Mei 1945 afgegeven aan den Weermacht commandant te Amsterdam. Nog weet ik niet precies wat de bedoeling van de Heeren is geweest.'⁶⁶ Dat lijkt gezien Vercauteren's instructies onwaarschijnlijk. De Kok vergezelde zijn korpschef F.M.J. Vermeulen naar Amsterdam en het was naar eigen zeggen op diens last dat hij zijn zendontvanger naar die stad meenam.⁶⁷ Hij kwam daar op 15 april aan en vijf dagen later dook hij onder. Op 13 mei werd hij aangehouden; op 8 juni 1948 werd

---

⁵⁶ AMJ CABR, H.W.M.J. Rademaker. BNV-onderzoekingsrapport inzake Rademaker dd 11-8-1946. \ Op 9-2-1948 was het vonnis inzake Rademaker voor andere vergrijpen achttien jaar; op 13-2-1950 werd hij in cassatie veroordeeld tot veertien jaar. Zie verder bijvoorbeeld: Eis tegen Rademaker: 20, *Het Vrije Volk*, 15-10-1947.

⁵⁷ AMJ CABR, J. van Tuinen. PV dd 5-3-1946, verhoor Van Tuinen; BNV-PV, augustus 1945, verhoor Van Tuinen.

⁵⁸ Zoals eerder werd gememoreerd, waren radio's per 13-5-1943 verbeurdverklaard. Uit Van Tuinens verklaring volgt logischerwijze dat hij dan tot 1-4-1944 illegaal een radio in huis had.

⁵⁹ AMJ CABR, J. van Tuinen. PV dd 3-8-1946, verhoor De Kok; PV dd 27-4-1946, verhoor De Kok; CABR, J. de Kok. Kaart; verklaring dd 6-6-1946 van nv Rotterdamsche Lloyd.

⁶⁰ AMJ CABR, J. de Kok. PV dd 15-4-1946, verhoor De Kok.

⁶¹ Van Tuinen werd op 23-3-1948 wegens verraad in zijn functie van Landwachter veroordeeld tot 14 jaar gevangenisstraf; deze straf werd op 4-12-1948 in cassatie veranderd in tien jaar.

⁶² De NSB'er Van Tuinen stelde Rademaker aan De Kok voor als 'De Lange'. Rademaker merkte daarover op: 'Wat hij [Van Tuinen] hiermede voor had, kan ik mij niet begrijpen.' AMJ CABR, H.W.M.J. Rademaker. BNV-PV dd 13-11-1946, verhoor Rademaker. \ AMJ CABR, J. de Kok. PV dd 15-4-1946, verhoor De Kok.

⁶³ Vercauteren's alias is uit: AMJ CABR, R.R. Vercauteren.

⁶⁴ NARA RG226 E119A B4 F116. CSDIC report no 21AGp/DIC/D/CI/15 inzake Bischoff dd 8-6-1945.

⁶⁵ AMJ CABR, R.R. Vercauteren. Arrest report dd 23-7-1945; concept-brief dd 20-11-1947 van PRA 's-Gravenhage aan B. Vercauteren-Klatten; notitie, ongedateerd.

⁶⁶ AMJ CABR, J. van Tuinen. PV dd 27-4-1946, verhoor De Kok.

⁶⁷ AMJ CABR, J. de Kok. PV dd 15-4-1946, verhoor De Kok.

hij tot vier en een half jaar gevangenisstraf veroordeeld.

Heitzer

De in Roermond uit Duitse ouders geboren Nederlander P.G. Heitzer bracht een groot deel van zijn werkzame leven door bij de olie-industrie in Nederlands-Indië.⁶⁸ Daarna ging hij min of meer rentenieren in Nederland; in juni 1936 vestigde hij zich te Heythuysen in Nederlands Limburg. In oktober 1939 werd hij lid van de NSNAP en op 10 mei 1940 verwelkomde hij Duitse soldaten met koffie. Hij had zich ook op andere wijze verdacht gemaakt: in zijn tuin had hij een horizontale ladderantenne van tientallen meters, naar eigen zeggen voor zijn radio. Eind 1941 bleek hij die antenne ook te gebruiken voor proefuitzendingen naar Nest Keulen; hij vertelde ene E.W.E. Elsholz van de Sicherheitsdienst te Maastricht te oefenen in het kader van een opdracht waarbij hij berichten moest gaan doorgeven aan Nest Keulen. Het is onduidelijk gebleven wat Heitzers opdrachten inhielden. Heitzers superieuren van Nest Keulen konden niet worden gevonden of ondervraagd of ze waren dood; zo zou ene Dam (alias Doktor Cleve) al in de zomer van 1943 zijn overleden. Hier moet sprake zijn van Hauptmann Dahm alias Clever die tot zijn dood in 1943 III F leidde, maar gezien deze functie moet worden aangenomen dat Heitzer zijn ondervragers op een dwaalspoor, of beter, op dood spoor wilde zetten.⁶⁹ Heitzer zou eind 1942 onder het alias Peter Heyse in Lissabon hebben gewerkt aan economische berichtgeving. Er is ook sprake van een bezoek aan Lissabon en Oporto in oktober 1941 als vertegenwoordiger van Jagen Bergwerke te Düsseldorf; dat lijkt te kloppen met de verwachting die hij begin juli 1941 in een brief uitsprak over het spoedig daarop ontvangen van een Portugees visum. In maart 1943 zou hij Lissabon opnieuw hebben bezocht.

In de periode 15 januari 1944 tot 5 juni 1944 woonde Heitzer in villa Des Roses te Saint Jean-de-Luz waarvandaan hij proefuitzendingen verzorgde naar Nest Keulen; zijn codesleutel was 'Der Angriff ist die beste Verteidigung'. De reden voor zijn verblijf daar is onduidelijk: moest hij daar als stay-behind agent gaan fungeren of verzorgde hij de draadloze verzending van uit Spanje overgebrachte berichten? In elk geval vertrok hij tijdens de invasie.

Hij zou contacten hebben onderhouden met de Belg Marcel Storms, de Spanjaard Pablo Mitjans en de Braziliaan Luiz Romero, president-directeur van nv Vinalco. Via de Française Louise kon hij ook contact hebben met Willy Bley, werkzaam voor de firma Schenker & Co en leider van een spionagenetwerk.⁷⁰ Het lijkt erop dat Heitzer werkzaam is geweest voor I Wi; zelf beweert hij dat het Reichswirtschaftsministerium te Berlijn de opdrachten gaf en dit dus niets met de Abwehr te maken had. Normaal gesproken werden de opdrachten van dit ministerie echter ontvangen en uitgevoerd door de Abwehr.⁷¹ Zo was 'Der Wirtschaftsstelle' een deknaam voor Nest Keulen.⁷²

Heitzer werd op 2 mei 1946 in Parijs gearresteerd. Op 3 mei 1949 werd hij tot zes jaar internering veroordeeld; bij ministerieel besluit van 24 september 1949 werd hij in vrijheid gesteld.

De gebroeders Meems⁷³

De naam Meems is in het voorgaande al gevallen. Er moet onderscheid worden gemaakt tussen A. (Albert) Meems en zijn jongere broer A.B. (August) Meems. Sonderführer J.W. Bischoff die met ingang van 28 augustus 1939 tot de capitulatie van Duitsland in 1945 bij Nest Bremen had gewerkt, vertelde in 1949 dat hij kort na mei 1940 V-man Albert Meems (de oudere broer) had overgenomen van Kapitänleutnant Klaps, ook van Nest Bremen.⁷⁴ A. Meems alias Dickert was in het verleden aangeklaagd voor een deviezenkwestie. In ruil voor het laten vervallen van de aanklacht liet hij zich als agent met nummer RR 2604 inschrijven; het contact met Pheiffer van Nest Bremen was in 1938 tot stand gebracht door Forscher O. Homann, een natuurheler uit Hannover die via Major Augner aspirant-agenten introduceerde.⁷⁵ In 1949 ontkende Albert

⁶⁸ De gegevens over P.G. Heitzer zijn, tenzij anders aangegeven, afkomstig uit: AMJ CABR, P.G. Heitzer.

⁶⁹ NARA RG226 E119A B3 F66. PIR inzake L. Behrendt dd 25-5-1945. Dahms afdeling had de codenaam Hauskapelle en was gericht op contraspionage binnen de Abwehr.

⁷⁰ Kahn noemt (in *Hitler's spies*, p. 278) de Schenker & Company bank als een dekfirma voor Duitse agenten. Er bestonden in die tijd echter vele firma's met die naam.

⁷¹ Oberstleutnant Albrecht Focke van I Wi had tijdens de oorlog in Argentinië een spionagenetwerk dat hem vooral gegevens leverde over de Amerikaanse wapenindustrie. Kahn, *Hitler's spies*, p. 322.

⁷² Andere deknamen waren 'Sonderstelle der 52 Inf. Reg.' en 'Passierscheinstelle'. AMJ CABR, O.J. Dijckerhoff. Ondervragingsrapport no 425/2 inzake Dijckerhoff dd 21-11-1946.

⁷³ TNA KV 2/2428, dossier Meems.

⁷⁴ AMJ CABR, A. Meems. PV dd 17-1-1949, verhoor J.W. Bischoff.

⁷⁵ AMJ CABR, A. Meems. PV dd 2-2-1949, verhoor Pheiffer. TNA KV 2/267. Camp 020 interim report inzake Pheiffer, september 1945.

vòòr mei 1940 voor de Abwehr te hebben gewerkt.⁷⁶

Als dierenhandelaar reisde Albert vanuit zijn woonplaats Hannover geregeld naar het buitenland.⁷⁷ Pheiffer vertelde: ‘Meems heeft ons o.a. gegevens verstrekt over scheepsbewegingen in het kanaal van Engelse en Franse schepen, bewapening, troepenbewegingen in Engeland, verder gegevens over grensformaliteiten en reispapieren benodigd in verschillende landen, vooral Engeland en Frankrijk in 1939.’ In restanten van de Abwehr-archieven zijn vele berichten met betrekking tot agent RR 2604 te vinden.⁷⁸ Bischoff benadrukte dat Albert nooit tegen Nederland had willen werken. Na mei 1940 was Albert hoofdzakelijk als koerier voor Bischoff werkzaam; zo bracht hij geregeld geld naar de diverse Abwehr-kantoren, zoals dat van Hans Grimm te Saint Jean-de-Luz in Frankrijk.

J.W. Bischoff van Nest Bremen had daar in januari 1943 een Außenstelle opgericht en er twee marconisten heen gestuurd voor de verbinding met Bremen.⁷⁹ Leiter van deze Stelle was Grimm geworden. Voorheen gestationeerd bij de Kriegerorganisation Portugal had Grimm zich in dat land door indiscreties onmogelijk gemaakt en hij was gearresteerd.⁸⁰ Slechts met de grootst mogelijke moeite was het Bischoff gelukt hem vrij te krijgen, maar Grimm werd door de Portugese autoriteiten gedwongen het land te verlaten. Bischoff had hem daarom maar, samen met Hans Kastner⁸¹, in Frankrijk gestationeerd. Grimm werd daar in mei 1944 vervangen door Werner Roepke die onder *R-Netz-agenten van FAK 60 M* al werd vermeld als medewerker van FAK 60 M.

Albert Meems zou tevens een bijdrage hebben geleverd aan een koeriersysteem om brieven uit Spanje in Duitsland en andersom te krijgen. Hij introduceerde Bischoff in 1942 bij de Belgische dierenhandelaar De Keer in Tourcoing en Clémence Tibi in Parijs. De brieven werden vanuit San Sebastian de grens over gesmokkeld naar Saint Jean-de-Luz in het uiterste zuidwesten van Frankrijk. Tibi fungeerde als postadres; zij leverde de post af bij De Keer die de brieven vervolgens bezorgde bij de vogelhandelaar N.C. van Dijk in Tilburg.⁸² Op zijn beurt gaf die de brieven door aan August Meems (de jongere broer), een ‘kreupele kleermaker’ in Groningen.⁸³ Dit koeriersysteem zou echter in duigen zijn gevallen door de arrestatie van Grimm in Portugal, in november 1942 nog gevolgd door de arrestatie van acht andere agenten.⁸⁴

Midden 1944 stuurde Bischoff Albert met Arthur Bomm⁸⁵ en Pieter van Houcke naar Antwerpen om daar een zendontvanger te installeren; dit lukte om onbekende redenen niet. Door de afwezigheid van De Keer slaagden ze er ook niet in hem een zendontvanger te overhandigen die hij mee moest nemen naar Tibi’s adres in Parijs.⁸⁶ Het Bijzonder Gerechtshof te ’s-Gravenhage achtte op 15 juni 1949 het Albert Meems ten laste gelegde niet wettig en overtuigend bewezen en sprak hem daarvan vrij.

August Meems was firmant in een Groningse confectiefabriek en had geen onbeschreven strafblad; in 1934 was hij voor meermalen gepleegde verduistering in dienstbetrekking veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf, waarvan drie voorwaardelijk.⁸⁷ In de zomer van 1938 was hij lid geworden van de NSB en waarschijnlijk om die reden op 10 mei 1940

⁷⁶ AMJ CABR, A. Meems. PV dd 18-3-1949, verhoor A. Meems.

⁷⁷ Het is mogelijk dat A. Meems al tijdens de Eerste Wereldoorlog in Nederland als agent werkzaam was. In de periode 1915 tot 1935 bezocht hij regelmatig de Verenigde Staten. Zijn broer William exploiteerde in New York de Meems Brothers and Ward Inc, een firma die ook met de dierenhandel te maken had. AMJ CABR, A. Meems. Rapport dd 24-2-1948 met bijlage inzake A. Meems.

⁷⁸ SMG Washington-documenten.

⁷⁹ NARA RG263 EA1-87 B3. Liquidation report no 206 A Aussenstelle Bremen dd 5-2-1946.\ TNA KV 2/267. Camp 020 interim report inzake Pheiffer, september 1945.

⁸⁰ NA BNV, 2623. Camp 020 interim report inzake C. Eitel dd 9-11-1944.

⁸¹ Met Hans Kastner werd waarschijnlijk de door Eitel gerekruteerde Johann Edouard Kassner bedoeld, een agent met het alias Heinrich Katz, die in de herfst van 1940 met John Osmer door Bischoff naar Lissabon was gestuurd om daar een dekfirma op te richten. SOMA AA 1312. Resumé inzake Hans Carl, ongedateerd, gebaseerd op Liquidation report no 206A. In het rapport over Eitel wordt zijn naam geschreven als Hans Karl.\ Farago vermeldt (in *The game of the foxes*, p. 146) ene Herbert Osmer die aan Nest Bremen was verbonden.

⁸² Voor het vervoer Brussel (effectenhandelaar Torrekes) – Antwerpen werd de koerier De Kehre (vrijwel zeker Edmond Dekeer) uit Roubaix ingeschakeld. AMJ CABR, A. Meems. PV uit juli 1947, verhoor A.B. Meems.\ Van Dijk die rond 1934 samen met A. Meems in dieren ging handelen, ontkende stellig onderdeel te hebben uitgemaakt van het koeriersysteem. AMJ CABR, A. Meems. PV uit juli 1947, verhoor Van Dijk.\ SOMA AA 1312. Rapport inzake E.R. Génué, ongedateerd.

⁸³ In het *Algemeen adresboek van Nederland* uit 1939 is de confectiefabriek ‘A B Aleems’ opgenomen.

⁸⁴ SOMA AA 1312. Resumé inzake Carl, ongedateerd, gebaseerd op Liquidation report no 206A. (toevoeging EV): *Voor een uitvoerige beschrijving van dit merkwaardig wereldwijd camouflagestelsel, zie: Verhoeyen, Spionnen aan de achterdeur*, p. 73-79.

⁸⁵ Mogelijk is hij identiek aan Arthur Bomm, een barman in de Ratsstubenbar te Bremen. TNA KV 2/267. Camp 020 interim report inzake Pheiffer, september 1945.

⁸⁶ AMJ CABR, A. Meems. Brits rapport, ongedateerd.

⁸⁷ AMJ CABR, A.B. Meems. Uittreksel uit het strafregister dd 6-3-1947.

gearresteerd.⁸⁸ Mogelijk was het opgevalen dat hij post had ontvangen van Hitlers kanselarij; in mei 1939 kreeg hij een brief met de volgende tekst: 'Der Führer läßt Ihnen für die ihm anlässlich seinen Geburtstages übermittelten Glückwünsche seinen besten Dank aussprechen. Sie haben ihm damit eine Freude bereitet.'⁸⁹ In juni 1940 zegde hij zijn NSB-lidmaatschap op om in september 1940 lid van de NSNAP te worden.⁹⁰ Inmiddels was hij in juli 1940 in Groningen in contact gekomen met Oberleutnant Gerhard Dierks van Ast Hamburg.⁹¹ Deze vroeg hem rekruteur te worden. August stemde toe en ging gedurende ongeveer een jaar V-mannen werven; hij verdiende toen 200 gulden per maand. Het kantongerecht achtte dit niet bewezen, dit ondanks de verklaring die Meems' vrouw in mei 1945 had afgelegd: 'My husband, Aike August Meems, was employed by the German Intelligence Service. 2. The purpose of such employment was to convey by boat members of the German Intelligence Service to England. 3. The period of employment was from August 1940 to April 1942. 4. The payment received for such service was two hundred guilders per month as a receipt was signed each month for this sum.'⁹²

Jan Bottema was in 1939 kapitein op een kustvaarder die vanuit Zoutkamp op Engeland voer.⁹³ Daar werd hij onder de naam Brandy als agent gerekruteerd voor een Britse inlichtingendienst om te gaan rapporteren over Duitse scheepsbewegingen. Hij kreeg ook sabotagemateriaal met de opdracht dat zoveel mogelijk ten nutte te maken. Een zendontvanger had hij niet, maar zijn gegevens zouden worden opgehaald. Dat is inderdaad gebeurd; volgens Bottema kreeg hij in april/mei 1941 bezoek van SOE-agent Cor Sporre. Dat is niet juist: Sporre werd in september 1941 gearachuteerd en verdween in november van hetzelfde jaar; hoogstwaarschijnlijk verdrong hij tijdens een poging met een kano naar de overkant terug te keren. In 1941 werd hij via Salomon Salomonsen geïntroduceerd bij Meems die hem voorstelde een viskotter te kopen en na een jaar vissen onder de Engelse kust een 'man met een kleine koffer' op die kust af te zetten. Bottema ging er niet op in, maar kreeg wel indicaties van met zenders uitgeruste schepen die voor de Duitsers voeren. Hij ging op onderzoek uit en wist de nummers van een aantal van die schepen naar Engeland te krijgen. Op 12 mei 1949 maakte hij zich nog kwaad over de schippers ervan: 'Vóór de oorlog hadden zij geen halve stuiver, nu hebben zij de grootste schepen. Het is zo erg niet, dat zij wat hebben verdiend; het gaat om het vuile werk, dat zij hebben gedaan.'

Omdat August Meems onder andere Verwalter van enkele firma's was geweest, werd hij op 27 mei 1949 tot vijf jaar internering veroordeeld.

Van Essen

Dierks' broer Hilmar had in 1933 in zijn Amsterdams pension de journalist Kik van Eijdsden leren kennen.⁹⁴ Onder *Vooroorlogse spionage in en vanuit Nederland I* 'Eerste wereldoorlog' werd al gemeld dat Hilmar Dierks toen in de autohandel zou zitten en inderdaad, Van Eijdsden noemde hem een automobielvertegenwoordiger. Kort na het begin van de bezetting werd hij door de te Brussel gedetacheerde Hilmar aan diens broer Gerhard voorgesteld, omdat de laatste in Nederland ging werken. Na het ongeluk in 1940 dat Hilmar het leven kostte nam Gerhard min of meer de verplichting op zich in voorkomende gevallen Van Eijdsden te helpen bij moeilijkheden met de Duitse bezettingsautoriteiten. Van Eijdsden introduceerde begin 1943 zijn vriend Henk van Essen bij Dierks, waarna deze twee af en toe zwart gingen handelen.⁹⁵ Ook Dierks ontkwam niet aan de oprichting van een R-Netz en Henk van Essen werd begin 1944 gepolst om R-Netz-agent te worden. Na lang aarzelen en in overleg met Van Eijdsden besloot hij hierop in te gaan om daarna de illegaliteit hierover te kunnen inlichten. Hij vertrok op 2 november 1944. In Bremen kreeg hij een seincursus, gegeven door ene Otto, van wie hij dacht dat zijn echte naam Willfred zou zijn.⁹⁶ Het lijkt hier echter te gaan over Heinrich Otto, de assistent van Sonderführer Wilhelm Schierenbeck alias Schirmer.⁹⁷ In Hamburg werd Van Essen onderricht in het herkennen van legeronderdelen enzovoorts.⁹⁸ Na een voortzetting van de seincursus te Lübeck werd zijn opleiding afgerond op een

⁸⁸ AMJ CABR, A.B. Meems. Inlichtingenblad dd 11-10-1946; brief dd 3-6-1940 van A.B. Meems.

⁸⁹ AMJ CABR, A.B. Meems. Brief dd 20-5-1939 van Adolf Hitler Privatkanzlei aan A.B. Meems.

⁹⁰ De NSB bevestigde de opzegging bij brief van 8-7-1940. A.B. Meems bleef tot december 1941 lid van de NSNAP.

⁹¹ AMJ CABR, A. Meems. PV uit juli 1947, verhoor A.B. Meems. Volgens H.F. Jans trof hij August Meems al in 1940 aan in de woning van Rademaker; August zelf beweerde dat hij Rademaker in de herfst van 1942 leerde kennen. AMJ CABR, H.W.M.J. Rademaker. BNV-PV dd 13-11-1946, verhoren H.F. Jans en A.B. Meems.

⁹² AMJ CABR, A.B. Meems. Uitspraak dd 27-5-1949; verklaring dd 19-5-1945 van S.H. Schaub.

⁹³ J. Bottema in *PEC 4C II*, p. 1103-.

⁹⁴ NA BNV, 2637. BNV-PV dd 1-10-1945, verhoor Van Eijdsden.

⁹⁵ NA BNV, 2634. BNV-PV dd 6-2-1946, verhoor Van Essen.

⁹⁶ NA BNV, 2634. Rapport, ongedateerd, van H. van Essen.

⁹⁷ SOMA AA 1312. Resumé inzake Hans Carl, ongedateerd, gebaseerd op Liquidation report no 206A.

⁹⁸ Dat onderricht te Hamburg werd gegeven door Emil Lemhuis alias Lehmann en Hannes Range alias H. Reimann.

proefzendstation in Ahrensburg nabij Hamburg. De opleiding daar werd gegeven door Albert Althof in een jachthuis in een bos buiten het dorp. Lameijer, een zo dadelijk te beschrijven agent, vertelde dat het Jagdhaus midden in het bos lag en alleen bereikbaar was langs een slingerend bospad.⁹⁹ In werkelijkheid ging het om een huis met de naam Waldberg nabij een oudenvandagentehuis.¹⁰⁰ Althof had voorheen op een soortgelijk station op het eiland Helgoland gezeten. We kwamen hem al tegen als de seininstructeur van H.S. Goldschmidt onder *Agenten naar de overkant* ‘September 1943: Goldschmidt’.¹⁰¹

Van Essen kwam op 7 februari 1945 weer in Nederland aan en hij ging een geschikt zendadres zoeken. Nadat hij op 1 maart een flat aan het Roelof Hartplein te Amsterdam betrokken had en hem door Dierks een zendontvanger was overhandigd, werd het tijd de illegaliteit op de hoogte te brengen van zijn bevindingen.¹⁰² Via dr J.W. Duijff alias Leopold¹⁰³ kwam hij met Van Eijdsden enkele dagen later in contact met kapitein Datema oftewel Van der Lek, de chef staf van Ikol Van der Reijden, en met de schrijver J.W.F. Werumeus Buning.¹⁰⁴ Feitelijk kon er op dat moment met de informatie niet veel worden gedaan. Van Essen heeft nog geprobeerd vanuit Werumeus Bunings woning contact met Hamburg te krijgen, maar dit lukte niet. Het apparaat werd daarna opgeslagen in de woning van zakenman Chris Hagemeyer, waar KP'er J.M. Zegger zat ondergedoken.¹⁰⁵ Van Essen hoefde het van Dierks gekregen geld, 1.300 gulden, en 200 conservenblikken met groente, vlees, brood enzovoorts niet over te dragen. De zendontvanger met toebehoren werd in mei 1945 afgegeven aan het Special Force Detachment te Amsterdam.¹⁰⁶ Omdat Koppe – zo dadelijk komen we op hem terug – in zijn verhoren Van Eijdsden had genoemd als één van Dierks' agenten, werd deze nog gearresteerd; het kostte hem nog de nodige tijd om zichzelf vrij te pleiten. Van Eijdsden was al in juli 1943 aangemerkt als verdachte toen H.S. Goldschmidt – een door de Abwehr naar de Verenigde Staten gezonden agent – hem vermeldde: ‘Deze van Eijdsden is door een rechtbank, ingesteld door de N.S.B. met gevangenis gestraft en geniet daarom onder de werkelijke Nederlanders een zeer goede reputatie. In werkelijkheid is hij echter in Duitschen dienst.’¹⁰⁷ Van Eijdsden was echter dermate betrokken bij illegale activiteiten, onder andere bij die van Sectie KP Bruggenlinie Oost, dat hij niet kon worden aangemerkt als een agent van Dierks.¹⁰⁸

Lameijer

Onder *Agenten naar de overkant* ‘Begin 1941: Karl’ is sprake geweest van Gerhard Dierks' assistent A.J. Koppe. Deze Koppe wist voor hem een stay-behind agent te rekruteren.¹⁰⁹ F.J.J. Lameijer had medio 1943 Koppe leren kennen, omdat die af en toe papier betrok van Lameijers destijds te Groningen gevestigde drukkerij.¹¹⁰ Na een drie weken durende cursus in Lübeck – daar kreeg hij van Doktor Lehmann, een alias van Emil Lemhuis, zijn code¹¹¹ – kreeg Lameijer in Arendsburg nog een week praktisch onderricht. Begin november 1944 vertrok hij en Koppe naar Rotterdam, waar voor Lameijer een kamer werd gehuurd in een perceel aan de Kralingseplaslaan; daar werd de zendontvanger geïnstalleerd. Omdat Koppe de berichten zou gaan samenstellen – hij had daartoe een kamer gehuurd aan de Mathenesserlaan (die hij overigens niet heeft gebruikt) – werd deze onderneming aangeduid als Meldekopf Koppe. Begin januari 1945 zocht Koppe Lameijer in gezelschap van Becker (van Ast Hamburg¹¹²) op voor het testen van het apparaat.¹¹³ ‘In Januari 1945 ben ik [Koppe] nogmaals naar Rotterdam naar Lameijer geweest en heb hem in opdracht van Dierks voorzien van levensmiddelen,

⁹⁹ NA BNV, 2961. PV dd 27-5-1945 inzake verhoor F.J.J. Lameijer.

¹⁰⁰ NARA RG226 E119A B37 F1002. Interrogation report no 032/8/21 inzake G. Sieß dd 28-5-1945.

¹⁰¹ Ook R-Netz-agent J.J. De Smedt kreeg in januari 1944 praktisch onderricht van Althof in een klein dorp tussen Kiel en Hamburg. NA BNV, 2786. Afschrift resumé verhoor van J.J. De Smedt dd 12-7-1945.

¹⁰² Van Essens codenaam was Diamant. NARA RG226 E119A B41 F1162. Interrogation report no 032/8/54 inzake H.K.K.M. Mandt dd 20-6-1945.

¹⁰³ De KP'er Duijff was toen een rayonverbindingsofficier van de Binnenlandse Strijdkrachten. De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden* 10b I, p. 632.

¹⁰⁴ NA BNV, 2637. BNV-PV dd 1-10-1945, verhoren Van Eijdsden, Van Essen en Werumeus Buning.

¹⁰⁵ NA CABR, 85706-15961. PV dd 9-10-1946, verhoor J.M. Zegger. In Hagemijers woning heeft in het najaar van 1944 ook nog kort het gezin van A. van Kleffens, de broer van de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, ondergedoken gezeten.

¹⁰⁶ NA BNV, 2637. Verklaring dd 21-5-1945 van P.J. Harratt. Er zaten onder andere drie kristallen bij (3308, 4290 en 5341 kHz) en een exemplaar van Hugh Walpole's *Mr. Perrin and Mr. Traill* (een Penguin-editie uit 1938).

¹⁰⁷ NA BNV, 2699. Memorandum dd 1-7-1943 van H.S. Goldschmidt.

¹⁰⁸ NA CABR, 86515-62843. Brief dd 15-8-1945 van Van Eijdsden.

¹⁰⁹ AMJ CABR, A.J. Koppe. PV dd 31-3-1948, verhoor Dierks.

¹¹⁰ AMJ CABR, A.J. Koppe. PV dd 31-3-1948, verhoor Lameijer.

¹¹¹ NA BNV, 2961. PV dd 27-5-1945 inzake verhoor van F.J.J. Lameijer.

¹¹² Of Luers alias Becker van Nest Bremen?

¹¹³ AMJ CABR, A.J. Koppe. PV dd 4-1-1946, verhoor Koppe.

bestaande uit blikken brood, groente, vlees enz. ca. 200 blikken. Verder 10 zakken brandstoffen en een hoeveelheid gedroogde aardappelen. Dit was voldoende voor 1 man om 6 maanden te kunnen leven.' Lameijer, die tot 22 mei 1945 aan de Kralingseplaslaan woonde, heeft proefuitzendingen naar Hamburg kunnen verzorgen. De daarbij gebruikte codenaam was Ente.¹¹⁴

Pak

Er is weinig bekend over L.W. Pak die onder de codenaam Cramer als R-Netz-agent in 's-Gravenhage was gestationeerd.¹¹⁵ Hij was onder de hoede geplaatst van Cleff, maar omdat hij in het Nederlandse [*EV: leger?*] als seiner-opnemer was opgeleid was hij al heel kundig in het seinen. Dat hij geen lid van de NSB was, kwam zijn camouflage ten goede. De zendontvanger was niet geïnstalleerd in zijn huis te Voorburg, maar in het kantoor van de Handelonderneming Van Straten aan de Haagse Laan Copes van Cattenburgh. Volgens Cleff verzorgde Pak zijn proefuitzendingen getrouw, maar 'effectieve berichten d.w.z. berichten over de geallieerden hebben wij nimmer van hem ontvangen.' Hij werd voor het laatst in november of december 1944 in 's-Gravenhage gezien.

In Cleffs verhoor werden nog andere stay-behind agenten van de Abwehr vermeld.¹¹⁶

- ? alias Wilken. Hij woonde in Bergen-Binnen, maar verhuisde later naar een onbekende plaats. Hij was oorspronkelijk als marconist opgeleid voor Strauchs vissersvloot, maar het is onbekend of hij werd opgenomen in het R-Netz. Hij kwam onder Conrad te ressorteren, dus Marine, maar hij werd niet in een R-Netz-agentenoverzicht vermeld.
- Ferres alias Faber was volgens het overzicht gestationeerd in Uffelte. Cleff meende dat hij in de omgeving van Apeldoorn woonde, maar Zebralla vertelde dat Ferres in een barak van een bouwfirmat op het vliegveld Uffelte nabij Meppel woonde.
- Onder *Het R-Netz in Nederland* 'Holman-van der Steen' vermeldden we ene Molino die in 1944 tijdelijk het adres van R-Netz-agente M.E. Holman-van der Steen voor proefuitzendingen had gebruikt. Mulder(s) alias Molina was in 1943 door Cleff in Utrecht opgeleid. Zijn vader was een genaturaliseerde Belg, zijn moeder was Spaanse van geboorte en zijn grootmoeder woonde nog in België. Van beroep was hij chef de reception in een Amsterdams hotel. Oorspronkelijk zou hij als V-man naar Spanje worden uitgezonden, een land waar hij graag heen wilde. Dat ging niet door; daarna zou hij als stay-behind agent/linecrosser in België worden ingezet. Volgens het overzicht was hij gestationeerd in Amsterdam, maar rond 1 september vertrok hij naar Brussel. Volgens Bauer was het een oud-Spanjestrider uit Amsterdam die in Turnhout werd gearresteerd.¹¹⁷ In OS was alleen ene Klaas Mulder (19000710 Emmen) te vinden, maar zijn dossier daar gaf geen indicatie in de richting van Molina.
- Kees van Rhijn alias Marisa werd in 1941 door Zebralla en Cleff opgeleid voor Strauchs vissersvloot. Woonde in Rotterdam en had functie in scheepvaart. V-man van Conrad. Niet in overzicht.

Op basis van deze gegevens konden zij niet nader worden geïdentificeerd.

Kommando Well

Midden oktober 1944 werd binnen de Division Brandenburg¹¹⁸ het Kommando Well opgericht.¹¹⁹ Het stond onder leiding van Leutnant Well, een alias van Golembiefski, en omvatte naast een Duitse component tien Nederlandse manschappen onder leiding van ingenieur H.J. Slot. Slot, tot september 1941 statisticus bij de Arado Flugzeugwerke GmbH, had in 1942 met het Legioen Nederland tegen de Sovjet-Unie gevochten, waaruit hij in januari 1944 werd ontslagen.¹²⁰ 'In Herchbach

¹¹⁴ NARA RG226 E119A B9 F252. Interrogation report no 0731/1296/1 inzake G.A.G. Dierks dd 15-7-1945.

¹¹⁵ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948., verhoor Cleff.\NARA RG226 E119A B26 F645. 60 FS Section-memorandum inzake FAT 134 dd 11-5-1945.

¹¹⁶ AMJ, CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

¹¹⁷ AMJ CABR, J.Ch. van der Aa. BNV-rapport inzake Bauer dd 11-12-1945.

¹¹⁸ Feitelijk was de Division Brandenburg op 13-9-1944 veranderd in een Panzer-Grenadier-Division. Alleen het Regiment 'Kurfürst' dat voornamelijk V-mannen omvatte, bleef onder de Abwehr ressorteren. Brockdorff, *Geheimkommandos de Zweiten Weltkrieges*, p. 442.

¹¹⁹ De gegevens over Kommando Well zijn afkomstig uit: AMJ CABR, H. Pröbsting. PV dd 6-5-1947, verhoren A.W. Borra, D.J.R. de Jong, R. de Jong, W. Jonkers, A. Kamerbeek, J.F.A. Nieuwesteeg, H. Pröbsting en H.J. Slot; CABR, D.J.R. de Jong. Covering report inzake Kommando Well dd 15-10-1945; PV dd 30-3-1948, verhoor Slot; Nationale Jeugdstorm-formulier inzake R. de Jong dd 23-6-1941; PV dd 15-6-1948, verhoor R. de Jong; PV dd 10-9-1947, verhoren Nieuwesteeg en Pröbsting; PV dd 6-5-1947, verhoren Nieuwesteeg en Borra.

¹²⁰ AMJ CABR, H.J. Slot. PV dd 18-6-1946, verklaring Slot.

kregen wij een korte opleiding en [= om] onder alle omstandigheden actief te kunnen optreden. Wij werden afgericht in gevechten van man tegen man, worstelen, revolver heupschieten enzovoorts. Eind October 1944 werden wij naar Nederland gedirigeerd. Het doel van dit Commando, dat naar zijn Commandant Well genoemd werd, was ten eerste: Het formeeren van een weerstandnet; ten tweede: Het inwinnen van inlichtingen op allerlei gebied, in het geval dat ons land door de geallieerden bezet zou worden [let op de woordkeus], waarbij het Commando Well overrold zou worden, hetgeen wil zeggen dat het Commando midden tusschen de geallieerde troepen zou achterblijven en inlichtingen moest doorgeven ten behoeve van de Duitse legerleiding. De bedoeling was om zonodig gebruik te maken van de springstoffen en wapens die op sommige plaatsen van te voren waren verborgen door het Commando.' Het was tevens de bedoeling leden van het Kommando als linecrosser te gebruiken. De manschappen, zo'n veertig stuks¹²¹, kregen een soldij van 36 gulden per maand. Ze werden begin november 1944 overgebracht naar villa Anderstein te Maarsbergen, waar het Kommando de schuilnaam 'Genesende Kompanie Haus Erica' ging gebruiken.¹²²

Slot kreeg eind januari 1945 D.J.R. (Dirk) de Jong met zijn jongere broer Rudy toegevoegd; hij was daar niet gelukkig mee, omdat hij Dirk niet voor de volle honderd procent vertrouwde. Rudy was eind 1937 lid geworden van de Nationale Jeugdstorm en bleef dat tot hij in juni 1941 naar de Waffen-SS overstapte. Zijn broer Dirk, een felle NSB'er en lid van de bereden WA, ging voor zijn activiteiten burgerkleren dragen; hij woonde toen in de Händelstraat in Utrecht. Hij was betrokken bij het verbergen van wapens, munitie en springstoffen in een depot tussen Oudenrijn en De Meern. In februari kreeg hij contact met de illegaliteit, waarschijnlijk omdat hij het hopeloze van zijn situatie inzag en mogelijk omdat zijn positie als stay-behind agent daardoor versterkt zou worden; hij gaf hen de ligging van het wapendepot door. Hij was in contact gekomen met 'Hogendijk', een alias van J.F.A. Nieuwesteeg die voor afdeling Irene van groep-Packard werkzaam was. Naast gegevens over de organisatie en taak van Kommando Well kreeg Nieuwesteeg de gedrukte richtlijnen van deze eenheid. Het depot liet hij intact, omdat zijn inlichtingengroep toen geen behoefte had aan de inhoud ervan. Dit bevatte tien Franse geweren, een kist munitie hiervoor, een kist springstoffen en twee containers met Kastenninnen.

Twee groepen linecrossers van Kommando Well staken begin december het Hollands Diep over, waarna er niets meer van hen werd vernomen. Een andere groep, waaronder G.M. Corbee en Obergefreiter Felix Mach, trachtte op 2 of 3 december tevergeefs de Maas bij Geertruidenberg over te steken. Er werd eind februari 1945 nog een poging ondernomen door een groepje met onder andere Corbee, Mach en Obergefreiter A.W. Borra, maar dat werd bij Maasdam door de Ortskommandant teruggestuurd.¹²³ Golembiefski was woedend doch kon er verder niets aan doen.

Toen hij begin april 1945 met de overige Duitsers naar Duitsland verdween, kregen de Nederlanders opdracht onder te duiken. Ze werden later formeel overgenomen door SS-Hauptsturmführer H. Pröbsting, commandant van Sonderkommando IIIb van de Sicherheitsdienst. Deze liet het wapendepot leeghalen, omdat hij het Kommando niet voor R-Netz-activiteiten wilde gebruiken. Er was in Maarsbergen ongeveer 1.400 kilo springstof beschikbaar.¹²⁴ Hij zag meer in linecrossers en vertelde daar na de oorlog over: 'Zij hadden de opdracht om nauwkeurig vast te stellen hoe de aard en den omvang van de vijandelijke troepen was en wat hun plannen waren, alsmede hoe de stemming van de bevolking in de verhouding tot de geallieerden en in het vooruitzicht van een eventuele Communistische ontwikkeling was.' Hij testte de gebroeders De Jong en achtte hen geschikt voor zijn dienst. Hij gaf ze opdracht door de linies te gaan om daar de stemming te peilen. 'Ze leken mij [...] voor mijn dienst zeer geschikt en bovendien betrouwbaar. Ik weet niet of zij zich met de Nederlandse verzetsbeweging in verbinding hadden gesteld. Zij genoten mijn volledige vertrouwen.' De crossing

¹²¹ AMJ CABR, A.W. Borra. PV dd 14-1-1947, verhoor Borra.

¹²² Golembiefski richtte medio december 1944 nog een hoofdkwartier op in hotel Du Passage te 's-Gravenhage en een ander in het Parkhotel te Amsterdam.

¹²³ Borra was na een opleiding tot kanonnier op de Tiger-tank midden 1943 als vrijwilliger terechtgekomen bij de Brandenburgers. 'In den zomer 1943 kwam een zekere Hauptmann Hartmann bij mij in de kazerne waar ik gelegerd was en hij deelde mede, dat hij order had alle buitenlandse militairen in te deelen bij de Brandenburger Division. Dit geschiedde gedwongen. Wij werden meegenomen naar Altegrabow, alwaar vrijwilligers werden gevraagd voor het 2e bat. 2e regiment Brandenburger Division. Deze vrijwilligers zouden ingezet worden tegen de strijdkrachten van maarschalk Tito. Daar ik het kazerneleven beu was, heb ik mij voor bovengenoemd Bataljon opgegeven. Dit was ongeveer Augustus 1943. Deze Divisie bestond uit ongeveer 2000 man en was onderverdeeld in regimenten van 300 tot 400 man, deze wederom in Bataljons van 100 man, welke weer onderverdeeld waren in compagnien van 50 man. De divisie was over de geheele Balkan verdeeld en nam actief deel aan den strijd tegen de communistische benden van Tito. Daar deze groepen op verschillende plaatsen opereerden, ben ik o.a. geweest in Griekenland, Servië, Bosnië, Montenegro en Kroatië. Ik persoonlijk heb actief aan den strijd tegen de partizanen deelgenomen en heb zodoende meerdere malen midden in het vuur gezeten. [...] In Augustus 1944 werd er bekend gemaakt, dat alle Hollandsch sprekende militairen zich over Baden bij Wien in Parijs moesten melden, bij een zekere majoor Hollmann. Daar Parijs inmiddels door de Amerikanen was bezet, ontmoetten wij majoor Hollmann eindelijk in Herschbach. Daar werd ik met verschillende andere Nederlanders, die uit allerlei Duitse weermachtsonderdeelen waren gerecrueteerd, aan een zekeren luitenant Well voorgesteld.' Borra werd op 8-5-1947 veroordeeld tot vijftien jaar gevangenisstraf; in cassatie werd die straf gereduceerd tot twaalf jaar. Bij KB van 8-11-1950, no 40, werd de straf verminderd tot acht jaar. AMJ CABR, A.W. Borra. PV dd 14-1-1947, verhoor Borra.

¹²⁴ AMJ CABR, A.G. van Drunen. PV dd 23-4-1947, verhoor Pröbsting.

vond plaats op 4 mei bij De Klomp, maar ze werden bij die poging gearresteerd door 210 Field Security. De tocht van de broers geschiedde met medeweten van Nieuwesteeg en via hem met medeweten van Bureau Inlichtingen; het was de bedoeling dat ze op de terugreis richtlijnen en aanwijzingen voor de illegaliteit zouden meenemen, al werd de kans op succes klein geacht.

Pröbstings oordeel was: 'Het mensenmateriaal van het Commando Well was, met inbegrip van Slot, slecht en bleek ook absoluut onbetrouwbaar in de meeste gevallen.'¹²⁵

---

¹²⁵ D.J.R. de Jong werd op 9-9-1948 vrijgesproken; zijn broer werd toen tot acht jaar gevangenisstraf veroordeeld. Bij KB van 19-5-1950, no 60, kreeg R. de Jong een jaar vermindering. Corbee kreeg op 9-9-1948 zeven jaar. Slot werd op 27-7-1948 tot zes jaar gevangenisstraf veroordeeld.

Addex, 6
 Addicks, 4, 5
 Adriaan, 2
 Ahrends, 4
 Althof, 11
 Ast Nederlande, 1
 Augner, 8
 Bauer, 4
 BBC, 5
 Bechtel, 3
 Bechteld, 1
 Beck, 3
 Becker, 1, 4, 11
 Bischoff, 4, 5, 6, 7, 8, 9
 Bley, 8
 Bomm, 9
 Borra, 13
 Bottema, 10
 Brandy, 10
 Bruin, 1
 Bücking, 1, 4
 Buis, 2
 Cayzeele, 6
 Cleff, 1, 2, 4, 5
 Cleve, 8
 Clever, 8
 Conrad, 4, 12
 Corbee, 13
 Cramer, 12
 Dahm, 8
 Dam, 8
 Datema, 11
 Dekeer, 9
 Diamant, 11
 Dickert, 8
 Dierks, 10, 11
 Dijk, 9
 Dijkstra, 1, 2
 Dikkert, 7
 Doorn, 3
 Duijff, 11
 Ebert, 5
 Egmond, 4
 Eijk, 1, 3
 Eijdsen, 10, 11
 Elsholz, 8
 Es, 1, 2
 Essen, 10, 11
 Faber, 12
 FAT 134, 1, 2, 3, 4
 Ferres, 12
 Focke, 8
 Folkeringa, 4, 5
 Genesende Kompanie Haus Erica, 13
 Gilbert, 4
 Goeman, 1
 Golembiefski, 12
 Grimm, 6, 9
 groep-Packard, 13
 Guelick, 6
 Gülick, 6
 Hagemeyer, 11
 Hakkaart, 1, 2, 3
 Handelonderneming Van Straten, 12
 Hartlief, 5
 Hauskapelle, 8
 Heine, 6
 Heitzer, 6, 8
 Heyse, 8
 Hoek, 9
 Hofstraat, 3
 Hogendijk, 13
 Holman-van der Steen, 12
 Homann, 8
 Hoof, 1
 IJmuiden 107, 1
 IJmuiden 222, 1
 IJmuiden 224, 1, 2
 IJmuiden 245, 6
 I-Net, 2
 Jagen Bergwerke, 8
 Japs, 1, 2
 Johanna, 1
 Jong, 13
 Kassner, 9
 Kastner, 9
 Katz, 9
 Kehre, 9
 Kerr, 9
 Klaps, 8
 Kleffens, 11
 Knepper, 5
 KO Portugal, 9
 KO Spanien, 6
 Koberg, 1, 2
 Köhler, 1, 2
 Kok, 7
 Komer, 1
 Kommando Well, 12
 Koppe, 11
 Kuiper, 5
 Lameijer, 11
 Lange, 7
 Langner, 4
 Lausen, 6
 Le Frédéric Sauvage, 6
 Leenhoven, 2
Leeuwarder Courant, 2
 Lehmann, 10, 11
 Leidlig, 6
 Lek, 11
 Lemhuis, 10, 11
 Leopold, 11
 Lindemann, 4
 Loewe, 7
 Louise, 8
 Luers, 4, 6, 7, 11
 Macalister, 5
 Mach, 13
 Malbrant, 6
 Malten, 1
 Marine Oberkommando Nordsee, 4
 Marisa, 12
 Meems, 4, 6, 7, 8, 9, 10
 Meems Brothers and Ward Inc, 9
 Meldekopf Koppe, 11
 Mercker, 1
 Mitjans, 8
 Mölders, 6
 Molina, 12
 Molino, 12
 Mulder(s), 12

Münch, 1
Nest Keulen, 8
Nieuwesteeg, 13
Norddeutsche Lloyd Line, 4
nv Vinalco, 8
Oever, 1
Orlans, 6
Osmers, 9
Otto, 4, 10
Pak, 12
Parlevliet, 1, 4
Paulus, 2
Pheiffer, 8
Pluym, 1
Pröbsting, 13
Rademaker, 6, 7
Rademakers, 7
Radtke, 4
Range, 10
Reijden, 11
Reimann, 10
Rhijn, 12
Rijn, 1
Rode, 1
Roepke, 6, 9
Romero, 8
RR 2604, 8, 9
Saint Jean-de-Luz, 6
Salomonsen, 10
Salscher, 4
Schenker & Co, 8
Scheveningen 65, 5
Scheveningen 95, 5
Schierenbeck, 10
Schipper, 1
Schirmer, 10
Schneider, 1
Schreiber, 4
Schultz, 1, 2
Sectie KP Bruggenlinie Oost, 11
Seehof, 5
Slot, 12
Smedt, 4, 11
Spies, 6
Sporre, 10
Stein, 1
Storms, 8
Strauch, 1, 2, 3, 4
Tampen, 6
Thomson, 6
Tibi, 9
Torrekes, 9
Tuinen, 7
Unternehmen Badestrand, 1
Unternehmen Süd, 4, 5
Vader, 5, 6
Vercauteren, 6, 7
Vermeulen, 7
Vervliet, 7
villa Des Roses, 8
Vogt, 6
Vrolijk, 5
Wächter, 1
Waldberg, 11
Well, 12
Werumeus Buning, 11
Wessels, 6
Wezelman, 1, 5
Wilken, 12
Willems, 6
Willfred, 10
Wim, 1
Wirtschaftsstelle, 8
Woerkom, 1, 2
Zebralla, 1, 2, 3, 4
Zegger, 11
Zoutkamp 68, 5
Zutfen, 2

